

نقش نیروهای مسلح در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران؛ مطالعه موردی سیاست نگاه به شرق*

خسرو دانش آبکنار ^{ID**} - دکتر احمد جانسیز ^{ID***} - دکتر رضا سیمبر ^{ID****}

This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

چکیده

حوزه مطالعاتی تحلیل سیاست خارجی عمدتاً معطوف به سطح داخلی کشورهاست و بر شکل‌گیری سیاست خارجی و شناخت مؤلفه‌های مؤثر بر آن تمرکز دارد. ذیل این حوزه مطالعاتی، از مدل «رفتار سازمانی» می‌توان نام برد؛ طبق این مدل، حکومت بازیگری یکپارچه نیست، بلکه متشکل از مجموعه‌ای از سازمان‌های نسبتاً مستقل است. از چشم‌انداز مدل «رفتار سازمانی»، کنش حکومتی (در اینجا سیاست خارجی) به‌عنوان بازده سازمانی محسوب می‌شود. هدف این پژوهش آن است که از چشم‌انداز مدل مزبور، تأثیر رفتار نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران بر سیاست «نگاه به شرق» که بر دو ستون چین و روسیه ابتدا دارد را بررسی نماید. مقاله حاضر، این پرسش را مطرح می‌کند که نیروهای مسلح چگونه بر اتخاذ سیاست «نگاه به شرق» در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران تأثیرگذار بوده است؟ این پژوهش از نوع کیفی بوده و در آن از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شده است. نتیجه پژوهش نشان می‌دهد فرهنگ، منافع، اولویت و عملکرد سازمانی نیروهای مسلح، تقویت روابط با روسیه و چین را در پی داشته است؛ در واقع روابط با این دو کشور، تأمین‌کننده نیازهای نیروهای مسلح (مانند آموزش و تسلیحات) بوده و بدین ترتیب توانایی این سازمان را برای انجام وظیفه اصلی خود همانا تأمین امنیت جمهوری اسلامی ایران-افزایش داده است. بنابراین رفتار نیروهای مسلح عامل مهمی در پیدایش و تداوم سیاست «نگاه به شرق» تلقی می‌شود.

کلیدواژگان

سیاست نگاه به شرق، روسیه، چین، نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، مدل رفتار سازمانی.

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری روابط بین‌الملل خسرو دانش آبکنار با راهنمایی دکتر احمد جانسیز است.

** دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

*** دانشیار گروه علوم سیاسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران. / نویسنده مسئول / ایمیل:

Jansiz@guilan.ac.ir

**** استاد گروه علوم سیاسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

مقدمه

مباحث حوزه مطالعاتی تحلیل سیاست خارجی ابرخلاف نظریات روابط بین‌الملل که معطوف به دولت یکپارچه هستند، بیشتر به درون دولت‌ها و بر تصمیم‌گیران سیاست خارجی متمرکز است. موضوعات مورد بررسی در این حوزه مطالعاتی متکثرند و مواردی همچون شخصیت رهبران، فرهنگ، رسانه‌ها، افکار عمومی، گروه‌های ذی‌نفوذ و بوروکراسی را شامل می‌شود. مدل رفتار سازمانی ذیل همین حوزه مطالعاتی جای دارد و به نقش سازمان‌ها در سیاست خارجی می‌پردازد. این مدل، کنش حکومتی (سیاست خارجی) را به‌مثابه بازده سازمانی تعریف می‌کند.

در همه دولت‌ها، سازمان نظامی یا نیروهای مسلح از مهم‌ترین سازمان‌ها محسوب می‌شود؛ سازمانی که ضامن بقای دولت‌ها در نظام بین‌الملل آنارشیک است و تأمین امنیت دولت‌ها را بر عهده دارد. می‌توان گفت هرچه نگرانی‌های امنیتی بیشتر باشد، به مشارکت این سازمان در سیاست نیاز بیشتری پیدا می‌شود. زیرا رهبران سیاسی برای رفع نگرانی‌ها، نیاز به استفاده از تجارب و تخصص نظامیان خواهند داشت. جمهوری اسلامی ایران (ج.ا.ایران) نیز دغدغه‌های امنیتی مهمی دارد: از یک‌سو خود را در معرض تهدیدات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای می‌بیند و از سوی دیگر عرصه سیاست داخلی آن در مواقعی و به دلایل مختلف دچار تلاطم می‌شود. نگرانی‌های امنیتی در ج.ا.ایران به حدی است که منافع اقتصادی نیز تحت‌الشعاع آن‌ها قرار می‌گیرد. برای مثال افراد، نهادها و صنایع مختلفی در ایران به دلیل برنامه موشکی و پهپادی درگیر تحریم‌ها شده‌اند اما ج.ا.ایران حتی صحبت از مذاکره جهت اعمال محدودیت در مورد این برنامه‌ها را جایز نمی‌داند. براین اساس، سیاست در ایران بیشتر امنیت‌محور است و در این شرایط، مشارکت نظامیان در سیاست نیز بیشتر خواهد بود.

پژوهش حاضر با تمرکز بر یکی از زوایای اصلی سیاست خارجی ج.ا.ایران یعنی سیاست «نگاه به شرق»، تلاش می‌کند تا تأثیر رفتار نیروهای مسلح بر آن را از دریچه مدل رفتار سازمانی مورد واکاوی قرار دهد. مرکز ثقل پژوهش به این پرسش اختصاص دارد: *نیروهای مسلح چگونه بر اتخاذ سیاست «نگاه به شرق» در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران تأثیرگذار بوده است؟* مطابق این پرسش، سیاست نگاه به شرق، متغیر وابسته و رفتار نیروهای مسلح متغیر مستقل پژوهش هستند. در پاسخ، این فرضیه مطرح می‌شود که *نیروهای مسلح ج.ا.ایران با برخورداری از فرهنگ «آمریکاستیزی»، بستر ذهنی مناسبی برای نزدیکی به رقبای آمریکا یعنی چین و روسیه (دو رکن «نگاه به شرق») دارند و در این راستا برای رفع نیازها و کسب منافع سازمانی خود با روسیه و چین در حوزه‌هایی تخصصی، روابطی را شکل داده‌اند که متعاقب آن، کارایی این سازمان در تأمین امنیت ج.ا.ایران افزایش یافته است؛ کشورها نیز در سیاست خارجی به سویی گرایش دارند که تأمین‌کننده امنیت‌شان باشد. به این ترتیب «نگاه به شرق» را می‌توان خروجی رفتار و انتخاب‌های نیروهای مسلح پنداشت.*

¹. Foreign Policy Analysis (FPA)

این پژوهش از حیث معرفت‌شناسی ادر چارچوب سنت اثبات‌گرایی^۱ یا تجربه‌باوری^۲ لجاجی می‌گیرد که طبق آن علم را می‌توان از طریق تجربه و مشاهده فراهم آورد و برهم افزود. همچنین پژوهش حاضر بر اساس روش توصیفی-تحلیلی انجام گرفته و برای جمع‌آوری داده‌ها نیز از منابع کتابخانه-ای شامل کتب، مقالات، سایت‌ها و گزارشات دولتی استفاده شده است.

۱- پیشینه

فلاحی و رستمی در مقاله‌ای با عنوان «راهبردهای دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با نگاه به شرق مطالعه موردی: چین و روسیه» (فلاحی و رستمی، ۱۴۰۱: ۱۷۱-۱۳۱)؛ (Fallahi & Rostami, 2022: 131-171) به دنبال فهم و کشف استراتژی‌های مناسب برای بهره‌گیری از ظرفیت‌های چین و روسیه در ابعاد مختلف هستند و در این رابطه، استراتژی‌های مبتنی بر تقویت امنیت اقتصادی را مطلوب‌ترین گزینه معرفی می‌کنند. از محاسن این اثر، جامعه آماری آن شامل کارشناسان وزارت امور خارجه و فرماندهان نظامی است. اما این پژوهش از زاویه تحلیل سیاست خارجی به موضوع نمی‌پردازد.

در مقاله «نگاه به شرق ایران: گامی برای مقابله با فشارهای غرب» (Abbas, 2023: 59-72) پژوهشگر ابتدا فرازوفرودهای روابط ایران و آمریکا را از دوره پهلوی تا زمان حاضر بررسی می‌کند و سپس «نگاه به شرق» را با تأکید بر روابط ج.ا.ایران با چین و روسیه به بحث می‌گذارد و معتقد است ج.ا.ایران از رهگذر «نگاه به شرق» نه به دنبال وابستگی به روسیه و چین بلکه خواهان خودکفایی است. از نقاط قوت این پژوهش توجه به روابط دفاعی ج.ا.ایران با روسیه می‌باشد. اما این اثر با نگاه رئالیستی نگارش شده و بیشتر با مدل «بازیگر خردمند» تطابق دارد.

مقاله دیگری با عنوان «واکاوی تطبیقی جایگاه چین در رویکرد نگاه به شرق در سیاست خارجی احمدی‌نژاد و روحانی» (سازمند و گودرزی، ۱۴۰۱: ۱۵۵-۱۲۷)؛ (Sazmand & Goudarzi, 2022: 127-155) با کاربست نظریه رئالیسم نوکلاسیک به بررسی سیاست «نگاه به شرق» ج.ا.ایران در قبال چین طی سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۸۴ می‌پردازد. پژوهشگران به تفکیک عوامل مؤثر بر سیاست خارجی در دوران دو رئیس‌جمهور را برشمرده و سپس ابعاد مختلف روابط با چین را بررسی کرده‌اند. حسن این پژوهش اشاره به روابط نظامی با چین است ولی به‌طور مبسوط به آن نمی‌پردازد.

سنایی و کرمی در مقاله‌ای با عنوان «سیاست شرقی ایران: ظرفیت‌ها و چالش‌ها» (Sanaei & Karami, 2021: 25-49) به بررسی وجوه ژئواکونومیک^۳، ژئواستراتژیک^۴، امنیتی و بین‌المللی سیاست شرقی ج.ا.ایران پرداخته‌اند. نقطه قوت مقاله آن است که به ماهیت ایدئولوژیک «نگاه به

¹ Epistemology

² Positivism

³ Empiricism

⁴ Geo-economic

⁵ Geo-strategic

شرق» توجه می‌کند. با این حال مشخصاً به نقش نیروهای مسلح پرداخته نشده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود هیچ‌یک از آثار مزبور ارتباط میان رفتار سازمان نظامی ج.ا.ایران با سیاست خارجی «نگاه به شرق» را به‌طور جدی و در چارچوب یک نظریه یا مدل مورد توجه قرار نداده‌اند و مقاله حاضر قصد دارد که این موضوع را با بهره‌گیری از مدل رفتار سازمانی بررسی نماید و از این حیث نسبت به آثار پیشین جنبه نوآورانه دارد.

۲- چارچوب مفهومی

مدل رفتار سازمانی عوامل مختلفی را در سطح سازمان‌ها مدنظر قرار می‌دهد که در نتیجه تأثیر آن عوامل، سیاست خارجی شکل می‌گیرد. این مدل «تأثیر ارزش‌ها، مفروضات و الگوهای منظم رفتاری که در هر سازمان بزرگی یافت می‌شود را بر تصمیم‌گیری‌ها برجسته می‌کند. در این مدل به جای مطابقت با تحلیل عقلانی و ارزیابی عینی، تصمیم‌ها بازتاب فرهنگ تثبیت‌شده اداره یا سازمان حکومتی که موجب اتخاذ آن‌ها شده است در نظر گرفته می‌شوند» (Heywood, 2014: 136). «توانایی‌های سازمان‌یافته موجود، انتخاب حکومت را تحت تأثیر قرار می‌دهند؛ وجود یک سازمان با توانایی‌های خاص برای انجام کاری مشخص باعث افزایش این احتمال می‌شود که آن بازده، کنش، گزینه را رهبر سازمان و حکومت انتخاب خواهد کرد» (آلیسون و زلیکو، ۱۳۹۳: ۲۰۶) (Allison & Zelikow, 2014: 206).

سازمان‌ها این خصوصیت مهم را دارند که از طریق آن‌ها، یک حکومت «درک» و «عمل» می‌کند؛ ... سازمان‌ها به مثابه «حواس» هستند، یعنی جمع‌آوری و پردازش اولیه اطلاعات توسط سازمان‌ها انجام می‌شود و اکثر تصمیمات مهم و سطح بالای سیاست خارجی از طریق سازمان‌های بزرگ اجرا می‌شوند. به‌طور معمول سازمان‌ها عملکردی محدود مرتبط با هدف ایجاد خود دارند. البته برخی از سازمان‌ها ممکن است علاقه‌مند به گسترش وظایف خود باشند اما این امر نمی‌تواند به سرعت اتفاق بیفتد؛ چرا که سازمان‌ها مجموعه مهارت‌های مشخصی را توسعه خواهند داد که آنچه آن‌ها قادر به انجامش هستند را محدود می‌کند. این امر موجب پیدایش یک فرهنگ سازمانی می‌شود که عبارت است از درک افراد سازمان از هویت، مأموریت و چشم‌انداز سازمان... (Hudson, 2014: 84-85). «فرهنگ سازمانی مجموعه‌ای از عقاید است که اعضای یک سازمان درباره سازمان خود دارند»، عقایدی که از نسل قبل اخذ شده و به بعدی‌ها انتقال می‌یابد (آلیسون و زلیکو، ۱۳۹۳: ۱۷۴) (Allison & Zelikow, 2014: 174).

فرهنگ سازمانی عنصر مهمی در فهم رفتار سازمان‌هاست و این امر در مورد سازمان‌هایی که در بستر حکومت‌های ایدئولوژیک فعالند از اهمیت بیشتری برخوردار است زیرا اعتقاد و التزام راسخ به ارزش‌های حاکم جزء اساسی هرگونه فعالیتی محسوب می‌شود. ... فرهنگ سازمانی چهار

¹. Senses

². Organizational Culture

وظیفه اساسی را تحقق می‌بخشد: ۱) به افراد هویت سازمانی می‌دهد؛ ۲) تعهد جمعی را فراهم می‌آورد؛ ۳) ثبات سیستم اجتماعی سازمان را ارتقا می‌بخشد؛ و ۴) به رفتار کارکنان شکل می‌دهد... (برومند، ۱۳۹۲: ۲۱۵-۲۱۴)؛ (Boroumand, 2013: 214-215). بر این اساس فرهنگ سازمانی به مثابه شیرازه سازمان عمل می‌کند و اولویت‌های سازمان در چارچوب آن تعیین خواهد شد. زیرا این اولویت‌های سازمانی هستند که عملکرد سازمان را تعیین می‌کنند و از این رو سازمان‌ها تلاش دارند تا در عمل بر اهدافی تأکید نمایند که با قابلیت‌ها و فرهنگ سازمانی هم‌راستا باشند.

سازمان‌ها در طی زمان، رویه‌هایی را شکل داده و به آن عمل می‌کنند. «هر سازمان دارای رویه‌های مرسوم خود یا «روندهای عملیاتی استاندارد» است. اگرچه برای سازمان‌ها در اغلب اوقات، عمل کردن طبق آن روندهای استاندارد موجب کارآمدی می‌گردد اما الزام متعصبانه به آن‌ها موجب سلب انعطاف‌پذیری سازمان‌ها در مواجهه با موقعیت‌های نو یا غیر معمول خواهد شد» (Breuning, 2007: 96).

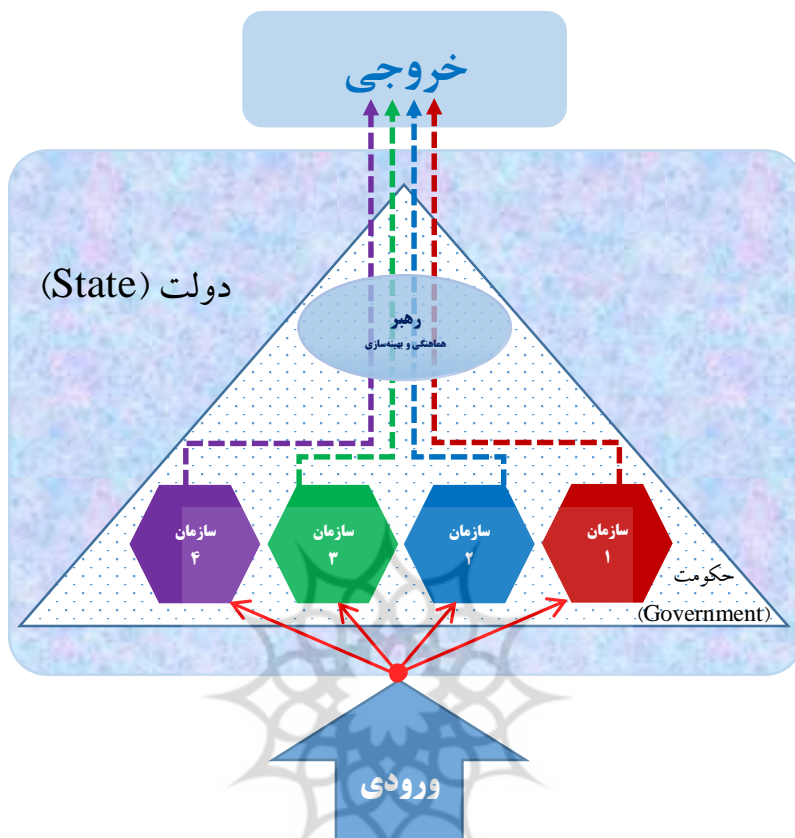
آنچه بیان شد را به‌طور ساده می‌توان در قالب شکل ۱ نشان داد. در این شکل، حکومت به‌عنوان وجه انضمامی دولت^۳ از سازمان‌های نسبتاً خودمختار و مستقلی تشکیل شده است که هر یک بر اساس ظرفیت و رویه‌های خاص خود عمل می‌کنند و حاصل عمل آنان گزینه‌هایی است که به رهبر عرضه می‌شود. رهبران حکومتی نیز اگرچه «می‌توانند در جهت هماهنگی و بهینه کردن تصمیمات سیاست خارجی در اداره سازمان‌ها درگیر شوند و تمایلات و روش‌های سازمان‌ها را تحت تأثیر قرار دهند، [اما] نمی‌توانند فعالیت سازمانی را کنترل کنند و کمتر می‌توانند تغییرات گسترده‌ای در آنها ایجاد نمایند» (مشیرزاده، ۱۳۹۶: ۱۹۶)؛ (Moshirzadeh, 2017: 196).

بنا بر مباحث بالا، سیاست «نگاه به شرق» از دریچه مدل رفتار سازمانی، حاصل انتخاب بازیگر ملی یکپارچه که به دنبال حداکثرسازی سود می‌باشد تلقی نمی‌شود، بلکه حاصل فرهنگ، اولویت و عملکرد سازمانی نیروهای مسلح است. اگرچه از حیث تمرکز بر نیروهای مسلح میان این پژوهش و اثر کلاسیک (آلیسون و زلیکوف، ۱۳۹۳)؛ (Allison & Zelikow, 2014) شباهت وجود دارد اما برخلاف آنها که مدل رفتار سازمانی را برای تحلیل سیاست خارجی در وضعیت بحرانی بحران موشکی کوبا که دارای بازه زمانی محدود بود به کار گرفته‌اند، این پژوهش در پی آن است تا از ظرفیت مدل مزبور برای فهم تأثیر رفتار سازمانی نیروهای مسلح در شکل دادن به سیاست خارجی کلان‌ج.ا.ایران استفاده نماید.

¹ Standard Operating Procedures (SOPs)

² Government

³ State

شکل ۱ - مدل رفتار سازمانی

Figure 1- Organizational Behavior Model

منبع: (نویسندگان، ۱۴۰۳)؛ (Authors, 2024)

۳- تاریخچه

از لحاظ تاریخی ریشه‌های «نگاه به شرق» را باید در برهه انقلاب اسلامی جستجو کرد؛ اگرچه شعار «نه شرقی، نه غربی» یکی از مهم‌ترین شعارهای انقلابیون بود اما به دلایلی مانند حمایت بلوک غرب و در رأس آن آمریکا از حکومت شاه و نیز رواج ادبیات غرب‌ستیز توسط نویسندگان و هنرمندان وقت، بدبینی بیشتری نسبت به بلوک غرب وجود داشت. لذا پس از انقلاب اسلامی، آمریکا در کانون خشم انقلابیون قرار گرفت و در نهایت با تسخیر سفارت آمریکا در آبان ۱۳۵۸ به اوج خود رسید. بنابراین شعار «نه شرقی، نه غربی» بیشتر در نفی غرب و آمریکا تجلی یافت. همچنین پس از «پایان جنگ سرد، تنش فزاینده در روابط با غرب و رقابت‌های شدید منطقه‌ای موجب دورتر شدن ج.ا.ایران از غرب و نزدیک‌تر شدن به روسیه و چین شد. این موضوع به‌ویژه در دوره رئیس‌جمهور احمدی‌نژاد (۲۰۰۵-۲۰۱۳) قابل توجه بود، هنگامی که هم او و هم وزیر خارجه او بر نیاز به یک

«سیاست شرقی» در امور بین‌الملل ایران تأکید می‌کردند» (Sanaei & Karami, 2021: 26). در این رابطه باید افزود که آنچه تصمیم‌گیران از «شرق» در نظر دارند، «به نوعی هویت شرقی در مقابل هویت غربی است. در این تحلیل آنچه که معنا و اندیشه غربی نداشته باشد و یا حتی به نوعی در تعارض و تناقض با کلیت غرب باشد، در حوزه شرق جای می‌گیرد» و متعاقب این تفسیر، حتی کشورهایی که در شرق ایران قرار ندارند در دایره «نگاه به شرق» قرار می‌گیرند به طوری که وزیر امور خارجه ج.ا.ایران [در کابینه نهم] ارتباط با ونزوئلا را نیز در نگرش به شرق قرار داد (برزگر و آدمی، ۱۳۸۹: ۱۶)؛ (Barzegar & Adami, 2010: 16).

بنابر مطالب بالا به نظر می‌رسد با یک عنصر ایدئولوژیک قوی مواجه هستیم که در صورت لزوم می‌تواند «جغرافیا» را به سود خود کنار گذاشته و به «شرق» معنایی فراجغرافیایی ببخشد؛ این عنصر ایدئولوژیک، همانا ضدیت با غرب است... غرب‌ستیزی مهم‌ترین ویژگی سلبی ایدئولوژی انقلاب اسلامی است و آمریکا به عنوان سمبل غرب شناخته می‌شود... (قهرمانپور، ۱۳۹۴: ۱۸۸ و ۲۲۶)؛ (Ghahremanpour, 2015: 188&226). بدین ترتیب «ضدیت و مبارزه با آمریکا» از اصول سیاست خارجی ج.ا.ایران محسوب می‌شود (سریع‌القلم، ۱۳۹۲: ۲۴۹)؛ (Sariolghalam, 2013: 249)... وجود آمریکا و غرب در نقش «دشمن» به گفتمان سیاست خارجی ج.ا.ایران ویژگی‌های «حماسی» بخشیده است و زبان «حماسی» به «مبارزه» معنا می‌دهد. مبارزه با «دشمن» همچنین عامل مهمی در تعیین «بازی‌های تعاملی»^۲ در عرصه سیاست خارجی بوده است. در گفتمان سیاست خارجی ج.ا.ایران بر اساس قاعده «دشمن دشمن من، دوست من است» هر دولتی که دشمن آمریکا تلقی شود، در نقش «دوست» بازتعریف می‌شود... (ادیب‌زاده، ۱۳۸۷: ۲۰۱-۲۰۰)؛ (Adibzadeh, 2008: 200-201). از این رو ج.ا.ایران در سیاست خارجی خود تمایل به تعامل با جنبش‌ها و کشورهایی دارد که آمریکا را به چالش می‌کشند. بنابراین تعارض با آمریکا عاملی مهم در فهم «نگاه به شرق» تلقی می‌شود و همین عامل - چیزی که ما آن را «آمریکاستیزی» می‌نامیم- با فراهم کردن بستری مناسب، موجب تکوین و رشد «نگاه به شرق» شده است. به عبارت دیگر، «نگاه به شرق» ترجمان ایجابی از مفهوم سلبی «آمریکاستیزی» است.

بنابر تجارب چهار دهه پیش، «ستیز» با آمریکا، نه در عرصه‌هایی مثل اقتصاد یا تکنولوژی، بلکه بیشتر در حوزه امنیت تجلی دارد. بر این اساس ج.ا.ایران از ایجاد چالش‌های مستقیم یا غیرمستقیم علیه نیروهای آمریکایی صرف نظر نمی‌کند، حتی اگر منافع اقتصادی‌اش با خطر مواجه شود. این بُعد امنیتی برجسته، مستلزم درگیر شدن سازمان‌هایی خاص در سیاست‌گذاری و اجرا است و در میان سازمان‌های حکومتی، نیروهای مسلح محکم‌ترین پیوند را با امور امنیتی دارد.

در این پژوهش، با توجه به مباحث بالا، هسته مرکزی «نگاه به شرق» را دو کشور چین و روسیه

^۱. Eastern Policy

^۲. اشاره به برقراری تعامل میان دولت‌ها و حضور در صف‌بندی‌های سیاست بین‌الملل در قالب سه الگوی «دوستی»، «دشمنی» و «رقابت» (ادیب‌زاده، ۱۳۸۷: ۲۲۲)؛ (Adibzadeh, 2008: 222).

در نظر گرفته‌ایم؛ کشورهایی که «از منتقدان اصلی ایالات متحده آمریکا در نظام بین‌المللی بوده» و جبهه ضد هژمونی آمریکا را شکل داده‌اند (عبدلی و حسین خانی، ۱۴۰۱: ۷۵)؛ (Abdoli & Hossein Khani, 2022: 75).

۴- بررسی رفتار نیروهای مسلح

بنابر مبحث دوم از فصل نهم قانون اساسی ج.ا.ایران، نیروهای مسلح بر دو ستون «ارتش ج.ا.ایران» و «سپاه پاسداران انقلاب اسلامی» استوار شده است. هر چند نیروهای مسلح ج.ا.ایران منحصر به این دو نیستند اما ارتش و سپاه به‌عنوان اصلی‌ترین قوای نظامی، در کنار سایر نیروهای مسلح (فراجا و وزارت دفاع)، ذیل «ستاد فرماندهی کل قوا» انجام وظیفه می‌کنند. در سطور بعد، ابتدا فرهنگ و اولویت‌های سازمانی نیروهای مسلح به بحث گذاشته می‌شود، و سپس با در نظر داشتن این دو مؤلفه شکل‌دهنده به رفتار سازمان‌ها، عملکرد نیروهای مسلح در ارتباط با چین و روسیه مورد بررسی قرار می‌گیرد. توجه به این نکته ضروری است که عملکرد نیروهای مسلح معطوف به رفع نیازها و کسب منافع سازمانی‌شان می‌باشد.

۴-۱- فرهنگ سازمانی: آمریکاستیزی

اشاره شد که وجود آمریکا در مقام «دشمن»، به سیاست خارجی ج.ا.ایران ویژگی «حماسی» بخشیده است و این ویژگی نیز در عرصه «مبارزه» تجلی می‌یابد. در میان سازمان‌های ج.ا.ایران، نیروهای مسلح عمیق‌ترین پیوند را با مفهوم «حماسه» دارد و به‌طور خاص، تجلی‌گاه «مبارزه» است. شواهد موجود نشان می‌دهند که «آمریکاستیزی» فرهنگ مسلط در نیروهای مسلح ج.ا.ایران بوده و این گزاره در سطوح مختلفی قابل بررسی است.

در سطح عینی، با نمادهای به‌کاررفته در اماکن نظامی و نیز اظهارات فرماندهان نظامی علیه آمریکا مواجه هستیم. در اماکن نظامی ج.ا.ایران نمادهایی که دلالت بر «آمریکاستیزی» دارند، فراوان دیده می‌شوند. برای مثال تزیین مکان‌های نظامی با پوسترهایی منقش به عبارت «آمریکا هیچ غلطی نمی‌تواند بکند» یا ترسیم پرچم آمریکا روی زمین و عبور از آن، از مرسوم‌ترین نشان‌ها هستند. همچنین در کلام فرماندهان، به مبارزه طلبیدن آمریکا یا تحقیر قدرت آن، متداول است.

در سطحی دیگر که می‌توان آن را سطح تاریخی خواند، مرور نقاط عطف تاریخ نیروهای مسلح ج.ا.ایران سودمند است. در این خصوص پرداختن به سپاه اهمیت بیشتری دارد. سیاست‌های ضد غرب به عنوان ایده‌ای که در مرکز جنبش انقلابی سال ۱۳۵۷ جای داشت، پایه و اساس پیدایش سپاه نیز بود (Ostovar, 2016: 235) و همان‌طور که بیان شد، آمریکا در کانون توجه قرار داشت. اگر تسخیر سفارت آمریکا در سال ۱۳۵۸ را نقطه عطف «آمریکاستیزی» در نظر بگیریم، آنگاه توجه مشارکت‌کنندگان در آن حائز اهمیت می‌شود. از یک‌سو «دانشجویان پیرو خط امام» که فعالان میدانی تسخیر بودند، از پیش با سپاه در ارتباط بودند و بعد از تسخیر، بسیاری از آنان وارد سپاه شدند. از دیگر سو، پیش از تسخیر، شورای فرماندهی سپاه از طرح اطلاع یافته بود و سپس، وظیفه پشتیبانی را بر عهده داشت. بنابراین هم مؤسسين و هم اعضاء اولیه سپاه در پیوند مستقیم با

فرهنگ «آمریکاستیزی» قرار دارند و این فرهنگ همچنان پایدار مانده است. سپاه هم‌اکنون از فعال‌ترین نهادها در برگزاری آیین‌های سالروز تسخیر سفارت به‌شمار می‌رود. اگرچه چنین پیشینه تاریخی در مورد ارتش وجود ندارد، اما به‌گونه دیگری متأثر از روند انقلاب بود. ارتش، که پیش از انقلاب اسلامی، به‌نوعی «آمریکایی‌ترین» نهاد تلقی می‌شد، بلافاصله در دوره پساانقلاب، از یک‌سو از عناصر وفادار به نظام پهلوی یا مظنون به آن تصفیه گردید، و از سوی دیگر نهادهای عقیدتی در آن تأسیس و ارزش‌های مطلوب نظام جدید در آن ترویج شد. همچنین استخدام و ارتقاء نیروها در ارتش نیز منوط به احراز صلاحیت عقیدتی شد که «آمریکاستیزی» را هم شامل می‌شود. امروزه با ارتشی مواجه هستیم که تحت تأثیر انقلاب اسلامی، ممزوج با فرهنگ «آمریکاستیزی» است.

اما در سطحی عمیق‌تر، نگاه نیروهای مسلح به آمریکا، تابعی از نگاه کلان آنان به نظام بین‌الملل است. از این منظر، جهان متشکل از دو محور عمده است: محور مقاومت و محور سلطه. در رأس محور سلطه، آمریکا جای دارد و ایستادگی در برابر آن یک ارزش اساسی محسوب می‌شود؛ بنابراین یکی از شروط اساسی حضور در محور مقاومت و یا حمایت از آن، به چالش طلبیدن آمریکا در عرصه‌های مختلف است و از این منظر، روسیه و چین مهم‌ترین کشورهایی هستند که این شرط را حداقل در مقام حامی مقاومت دارند. براین اساس در میان تشکیلات نظامی و امنیتی ج.ا.ایران این باور وجود دارد که روسیه از «محور مقاومت» در مقابل هژمونی آمریکا حمایت می‌کند (Therme, 2018: 557) و در خصوص چین در پژوهشی که توسط دانشگاه عالی دفاع ملی منتشر شده است. مهم‌ترین زمینه همکاری امنیتی ج.ا.ایران با چین، تعهد هر دو طرف به تضعیف نظم بین‌المللی موجود به رهبری آمریکا معرفی می‌شود (غلامی، ۱۳۹۸: ۱۹۳)؛ (Gholami, 2019: 193). در این مورد به سخن سرلشکر باقری، رئیس ستاد کل نیروهای مسلح نیز می‌توان اشاره کرد:

«قدرت‌گیری چین، سربرآوردن روسیه از دوره انزوا [...]، شکست‌های پی‌درپی آمریکا در افغانستان و عراق و تخلیه منطقه، [...] بیانگر جهانی است که بشارت آن داده می‌شود و روزبه‌روز فرایند قدرت‌گیری جهان اسلام و ایران اسلامی و تضعیف جبهه استکبار را شاهد هستیم» (دفاع-پرس، ۱۴۰۱)؛ (Defapress, 2022).

این عبارات در واقع فرهنگ مسلط در نیروهای مسلح را انعکاس می‌دهد. در این چشم‌انداز، افزایش قدرت روسیه و چین امری مطلوب ارزیابی می‌شود و این دو، در کنار ج.ا.ایران در تقابل با «جبهه استکبار» جای می‌گیرند. لذا روابط ج.ا.ایران با چین و روسیه می‌تواند به سود «محور مقاومت» تمام شود و آینده‌ای مطلوب را برای این محور رقم زند. در واقع، این همان منطق بنیادینی است که موجب رفتار نیروهای مسلح به سود «نگاه به شرق» است.

۴-۲- اولویت سازمانی

بر اساس مدل رفتار سازمانی اولویت‌های هر سازمان به عملکرد آن شکل می‌دهد و هر سازمان اولویت‌هایی را در نظر می‌گیرد که بیشترین مطابقت را با ظرفیت‌ها و فرهنگ سازمانی آن داشته باشد؛ از این رو باید به اولویت‌های نیروهای مسلح در چارچوب فرهنگ و ظرفیت آنها توجه کرد.

بیان شد که «آمریکاستیزی» از وجوه فرهنگی بارز در نیروهای مسلح محسوب می‌شود و این ویژگی محرک مهمی در شکل‌دادن به رفتارهای نیروهای مسلح است. از سویی دیگر نیروهای مسلح با امور دفاعی سروکار دارند و در واقع توان و ظرفیت خاص آنان در این حوزه تعریف می‌شود. بنابراین اولویت‌های سازمانی در چارچوب این دو موضوع (فرهنگ و ظرفیت) شکل گرفته و به عملکرد نیروهای مسلح می‌انجامد.

از حیث ظرفیت سازمانی، اولویت نیروهای مسلح ج.ا.ایران مانند سایر سازمان‌های هم‌تا تلاش برای پیشینه‌سازی قدرت نظامی خود است و وقتی این امر با فرهنگ سازمانی ترکیب شود، اولویت اساسی چنین خواهد بود: تلاش برای پیشینه‌سازی قدرت نظامی در برابر آمریکا. در حالت عادی، این تلاش با فراهم آوردن تسلیحات و ادوات لازم و ایجاد اتحاد و ائتلاف با کشورهای دیگر همراه است اما مقدمات و محدوداتی که برای نیروهای مسلح ج.ا.ایران از لحاظ دسترسی به منابع مالی و نیز تحریم‌ها وجود دارد، مانع از آن است که این سازمان مانند سایر هم‌تایانش در کشورهای دیگر به هدف خود نائل آید. به عبارت بهتر نیروهای مسلح ج.ا.ایران در خرید سلاح، ابزارها و تجهیزات مورد نیاز خود با سد تحریم مواجه هستند و امکان معاملات متعارف، گسترده و آشکار برای نظامیان ایرانی فراهم نیست لذا باید از فرصت‌های محدودی که ایجاد می‌شود حداکثر استفاده را ببرند. با در نظر داشتن این نکته، به نظر می‌رسد نیروهای مسلح ج.ا.ایران در تعاملات خارجی، اولویت را بر تجهیز خود جهت ایجاد آمادگی در جنگ نامتقارن قرار داده است. زیرا به لحاظ مراتب قدرت نظامی در مقایسه با آمریکا در وضعیت نابرابری قرار دارد و این عدم تقارن را باید به نحوی جبران نمایند. چنانکه در جنگ نامتقارن بازیگری که قدرت نظامی کمتری دارد تحقق اهداف استراتژیک خود را از طریق انجام عملیات تاکتیکی و با استفاده از منابع محدود علیه نقاط آسیب‌پذیر دشمن دنبال می‌کند. بدین ترتیب هم‌راستا با اولویت فوق، خریدهای تسلیحاتی و همکاری‌ها در تولید و توسعه تسلیحات حائز اهمیت می‌باشند؛ برای مثال «برنامه‌های موشکی ایران قسمتی از تمرکز بر رویارویی نامتقارن هستند» (Cordesman, 2019: 3). شایان ذکر است که پیگیری این اولویت توسط نیروهای مسلح، در افزایش توان بازدارندگی ج.ا.ایران تأثیر قابل ملاحظه‌ای دارد.

۴-۳- عملکرد نیروهای مسلح: تأمین منافع سازمانی

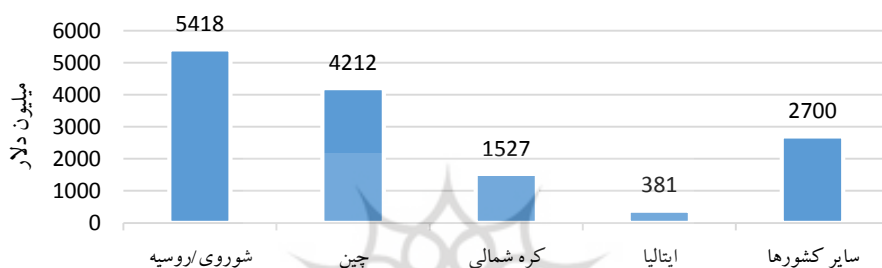
به‌طور معمول هر سازمانی در کنش‌های خود به تأمین منافع سازمانی‌اش توجه دارد؛ برای نمونه خواهان افزایش بودجه، جذب کارکنان جدید، تملک دارایی و تجهیزات بیشتر، و گسترش قلمرو فعالیت خود است. با عنایت به این امر، در سطور زیر به بررسی چگونگی تأمین منافع تسلیحاتی، آموزشی و رزمی نیروهای مسلح در حوزه روابط خارجی می‌پردازیم.

۴-۳-۱- معاملات تسلیحاتی

واردات تجهیزات نظامی امری به‌شدت تخصصی بوده و تخصص مربوطه نیز تقریباً در انحصار نظامیان است؛ کارشناسان نظامی وظیفه سنجش نیازهای تسلیحاتی، انتخاب کشور سازنده، بررسی‌های کیفی و معاملات لازم برای دوره‌های آموزشی را بر عهده دارند. از این‌رو تجویزهای آنان می‌تواند روابط خارجی کشورها را تحت تأثیر قرار دهد.

از دو حیث کمی و کیفی می‌توان واردات ادوات نظامی از چین و روسیه را بررسی کرد. از حیث کمی (ارزش واردات) در دوره جنگ هشت‌ساله، چین منبع اصلی تأمین‌کننده تجهیزات نظامی ایران بود و پس از آغاز دهه ۱۹۹۰، این جایگاه به روسیه رسید. خرید سلاح از چین و روسیه همچنان در دستور کار نظامیان ج.ا.ایران قرار دارد و در حال حاضر خرید جنگنده‌های روسی از مهم‌ترین اخبار نظامی کشور است. در نمودار ۱ جایگاه برتر روسیه و چین در صادرات تسلیحات به ج.ا.ایران بر اساس مقادیر شاخص روند^۱ که هزینه تقریبی تولید جنگ‌افزارها را مدنظر دارد، آشکار است.

1979-2020

نمودار ۱- صادرات تسلیحات به ایران در سال‌های ۱۳۵۷-۱۳۹۹ بر اساس TIV

Chart 1- TIV of arms exports to Iran, 1979-2020

Source: (SIPRI Arms Transfers Database, 2021)

از لحاظ کیفی، با در نظر گرفتن این موضوع که یکی از اهداف اصلی استراتژی‌های نظامی ج.ا.ایران، محدود کردن دسترسی آمریکا به خلیج فارس است (GlobalSecurity, 2019)، به نقش مؤثر تجهیزات نظامی وارداتی در ارتقاء قابلیت‌های ضد دسترسی می‌توان اشاره کرد. این امر به‌طور خاص در مورد ادوات روسی و چینی مانند شناورهای سبک و نیمه‌سنگین موشک‌انداز، زیردریایی‌ها، مین‌های دریایی و موشک‌های ضد کشتی صدق می‌کند. این موارد عمدتاً موجب افزایش توان نظامیان ایرانی در جنگ نامتقارن محسوب می‌شوند.

واردات تجهیزات نظامی، پیوسته‌هایی دارد که موجب افزایش تعاملات خارجی نیروهای مسلح خواهد شد، مانند اعزام نیروها برای دوره‌های آموزشی کاربرد و نگهداری تجهیزات، همکاری طرف خارجی برای تأسیس کارخانه‌های داخلی جهت مونتاژ یا بومی‌سازی، حضور تکنسین‌های خارجی در کشور به منظور تعمیر و نگهداری تجهیزات و انتقال دانش فنی. چین و روسیه در این موارد نیز با نیروهای مسلح ج.ا.ایران همکاری داشته‌اند.

صادرات تسلیحات ج.ا.ایران به روسیه و چین موضوع مهم دیگری است که می‌توان به آن اشاره کرد... استفاده از پهپادهای ایرانی در تهاجم روسیه به اوکراین به موضوعی جنجالی در سیاست خارجی ج.ا.ایران تبدیل شد و تحریم‌های اتحادیه اروپا و آمریکا را برای ج.ا.ایران در پی داشت.

^۱ Trend-Indicator Value (TIV)

وزیر امور خارجه ج.ا.ایران پس از مدت‌ها که از انتشار خبر استفاده روسیه از پهپادهای ایرانی می‌گذشت، تأیید کرد که تعداد محدودی پهپاد پیش از جنگ در اوکراین به روسیه داده شده است... (Motamedi, 2022). با این حال، مقامات ج.ا.ایران همواره ارسال تجهیزات به منظور استفاده در جنگ اوکراین را نفی کرده‌اند. همچنین بر اساس گفته‌های یک مقام ج.ا.ایران، چین نیز به دنبال دریافت ۱۵,۰۰۰ پهپاد ایرانی است (Middle East Monitor, 2023).

۴-۳-۲- رزمایش‌های مشترک

تمرین‌های نظامی عرصه‌ای برای آزمایش عملکرد نیروهای مسلح بدون درگیری در میدان نبرد است. این امر هماهنگی بهتر میان ارتش‌ها، رصد تاکتیک‌های دشمن، آشنایی با فناوری‌های نو و امکان آموزش حین خدمت را فراهم می‌کند. تمرین‌های نظامی مشترک بین متحدان، موجب باز داشتن دشمنان می‌شود و یکی از مهمترین فواید رزمایش‌های مشترک «هشدار دادن استراتژیک»^۱ است. در واقع رزمایش مشترک با هدف هشدار دادن به کشور ثالث مبنی بر دارا بودن نفوذ منطقه‌ای و نیز نمایش اراده خود برای پیشبرد اهداف دیپلماتیک به خدمت گرفته می‌شود و در نهایت ابزاری است برای نمایش قدرت نرم یک کشور (FirstPost, 2021).

برگزاری رزمایش‌های بین‌المللی مستلزم حضور نظامیان در مراحل مختلف اعم از پیشنهاد، برنامه‌ریزی و اجرا است و این موارد نیز تعاملات پیوسته نظامیان طرف‌های مشارکت‌کننده را در پی خواهد داشت. نیروهای مسلح ج.ا.ایران در دهه اخیر به دفعات از این گزینه استفاده کرده و به‌عنوان میزبان و یا شرکت‌کننده در رزمایش‌های بین‌المللی حاضر بوده‌اند که به دو مورد اصلی آن اشاره می‌شود.

برای نخستین بار ج.ا.ایران رزمایش مرکی با دو قدرت دریایی بزرگ جهان، چین و روسیه در دسامبر ۲۰۱۹ در شمال اقیانوس هند برگزار کرد. در این خصوص معاون وقت عملیات نیروی دریایی ارتش ج.ا.ایران گفت که برگزاری این رزمایش به معنای این است که روابط سه کشور ایران، روسیه و چین به سطح معناداری رسیده است و این روند در سال‌های آینده نیز ادامه خواهد داشت (خبرگزاری تسنیم، ۱۳۹۸)؛ (TasnimNewsAgency, 2019). این رزمایش در میانه تنش‌های ج.ا.ایران با آمریکا و هم‌پیمانان منطقه‌ای او انجام گرفت (Reuters, 2019). ... با توجه به تنش‌ها در منطقه خلیج فارس، این رزمایش یک نمایش نمادین نظامی و سیاسی از حمایت روسیه و چین برای ج.ا.ایران ارائه کرد و نیز منعکس‌کننده یک صفت‌بندی استراتژیک در حال ایجاد میان این سه کشور با هدف حفاظت از منافع استراتژیک مشترک آن‌ها در اقیانوس هند بود. ج.ا.ایران بارها روابط عمیق با چین و روسیه را به عنوان آغاز یک سیستم اتحاد غیر غربی توصیف کرده است که می‌تواند نظم

^۱. Strategic Signalling

^۲. در سپتامبر ۲۰۱۹ به تأسیسات نفتی عربستان حمله شد و برخی ج.ا.ایران را متهم انجام این حمله می‌دانستند. در دسامبر ۲۰۱۹ نیز تنش میان گروه‌های شبه‌نظامی عراقی با نیروهای آمریکایی در عراق افزایش یافته بود؛ فرآیندی که در نهایت در ۳ ژانویه ۲۰۲۰ به عملیات آذرخش‌کبود توسط آمریکا منجر شد.

بین‌المللی به رهبری آمریکا را به چالش بکشد... (Haider, 2020: 28-29). نکته مهم در این رزمایش مشارکت نیروی دریایی سپاه بود. اهمیت این موضوع ناشی از آن است که در آوریل ۲۰۱۹ ایالات متحده، سپاه را در فهرست سازمان‌های تروریستی خارجی اقرار داد. از این رو مشارکت سپاه در رویدادی با حضور رقبای آمریکا، حائز اهمیت می‌شود.

دومین رزمایش مشترک دریایی ج.ا.ایران با چین و روسیه در ژانویه ۲۰۲۲ نیز در دریای عمان و شمال اقیانوس هند انجام شد. این رزمایش نیز در زمانی برگزار گردید که هر سه کشور بر سر مسائل مختلف با آمریکا اختلاف داشتند. روسیه درگیر تقویت مواضع نظامی در مرزهای اوکراین بود و در این مورد با تهدید تحریم‌های بین‌المللی به رهبری آمریکا در صورت حمله به اوکراین مواجه بود؛ ج.ا.ایران در لحظات تعیین‌کننده برای احیای توافق هسته‌ای و کاهش تحریم‌های آمریکا به سر می‌برد؛ و در نهایت چین بر سر نگرانی‌های حقوق بشری که به تحریم دیپلماتیک بازی‌های المپیک زمستانی پکن از سوی واشینگتن منجر شد با آمریکا در تعارض بود (Wang, 2022).

همان‌طور که مشاهده می‌شود این رزمایش‌ها با مشارکت دو قدرت بزرگ و در شرایطی خاص انجام گرفت و از این رو یک نمایش قدرت در برابر آمریکا برای ج.ا.ایران به شمار می‌رود. به عبارت دیگر در شرایطی که ج.ا.ایران تحت فشارهای سنگین ایالات متحده قرار داشت، با تلاش نیروهای مسلح خود موفق به برگزاری نمایشی نظامی و نیز سیاسی گردید که توجهات زیادی را در سطح جهانی به خود معطوف کرد و این نتیجه مطلوبی برای ج.ا.ایران محسوب می‌شود تا به واسطه آن تلاش‌های غرب برای انزوای خویش را عقب براند.

۴-۳-۳- صنعت موشکی

آژانس اطلاعات دفاعی آمریکا، نقاط قوت اساسی نیروهای مسلح ج.ا.ایران را در سه دسته تقسیم کرده است که عبارتند از: «موجودی عظیم موشک‌های بالستیک، توانایی‌های دریایی و ساحلی، شرکای نامتعارف و گروه‌های نیابتی خارج از کشور» (Defense Intelligence Agency, 2019: 11). در این ارتباط باید اضافه کرد که جدای از مورد نخست، دو مورد دیگر نیز با برنامه موشکی مرتبط هستند؛ انواع موشک‌های ضدکشتی جزئی از توان دفاع دریایی را تشکیل داده‌اند و انتقال تجهیزات و دانش فنی ساخت موشک به گروه‌های نیابتی موجب تقویت قدرت آن‌ها شده است. بنابراین دور از واقعیت نخواهد بود اگر برنامه موشکی را اصلی‌ترین ستون دفاعی در ج.ا.ایران محسوب کنیم. از اوایل دهه ۱۹۹۰ پیشرفت برنامه موشکی ج.ا.ایران با دو استراتژی هدایت می‌شود: همکاری نزدیک با قدرت‌های خارجی (چین، روسیه و کره شمالی)، و سرمایه‌گذاری سنگین بر روی قابلیت موشکی بومی (Bahgat, 2019: 34). در این ارتباط، به نقش چین و روسیه می‌پردازیم. در یک تقسیم‌بندی کلی، چین در دو حوزه موشک‌های کروز و بالستیک و روسیه به‌طور عمده در حوزه بالستیک فعال بوده‌اند.

¹. Foreign Terrorist Organizations

². Unconventional

موشک‌های کروز ضدکشتی^۱ که نقش اساسی در ارتقاء توان ضددرستی ج.ا.ایران دارند، یک تهدید جدی برای نیروهای آمریکایی در خلیج فارس محسوب می‌شوند؛ اگرچه ج.ا.ایران انواع سامانه‌های موشک ضدکشتی را در داخل کشور توسعه داده و تولید می‌کند، اما بخش عمده-ای از این قابلیت در تکنولوژی چینی ریشه دارد (Gentry, 2013). علاوه بر این‌ها، همکاری چین در حوزه موشک‌های بالستیک نیز مؤثر بود. کمک مستقیم چین در این حوزه، در دهه ۱۹۸۰ بر راکت-های توپخانه‌ای سنگین، غیر هدایت‌شونده، میان‌برد و کوتاه‌برد برای استفاده در جنگ متمرکز بود. پس از جنگ و در دهه ۱۹۹۰ علی‌رغم فشارهای آمریکا، همکاری چین در زمینه‌هایی مانند آموزش مهندسين، مشارکت در ساخت کارخانه، تأمین تکنولوژی و تجهیزات مرتبط با موشک‌های بالستیک ادامه یافت (Garver, 2006: 186-189). در دو دهه اخیر نیز اشخاص و شرکت‌های چینی به بهانه مشارکت در برنامه موشکی ج.ا.ایران در معرض تحریم‌های آمریکا بوده‌اند که می‌تواند نشانه‌ای دال بر تداوم همکاری‌ها باشد.

همکاری روسیه در صنعت موشکی ج.ا.ایران به دوره پسا شوروی و دهه ۱۹۹۰ باز می‌گردد. هر چند منابع غربی ادعاهای مختلفی را در این خصوص مطرح کرده‌اند اما به دلیل ماهیت محرمانه این همکاری نمی‌توان جنبه‌های مختلف و کم و کیف موضوع را به‌طور دقیق بررسی کرد. با این وجود و در تصویری کلان می‌توان گفت که نظامیان ج.ا.ایران برای توسعه برنامه موشک بالستیک، چنین کمک‌هایی را از روسیه دریافت کرده‌اند: ...ورق‌های خاص فلزی برای محافظت از سیستم ناوبری موشک، تونل باد و سایر تجهیزات آزمایش موشک، فناوری امکان مقاومت کلاهک در سرعت-های بالا، فناوری ساخت کلاهک‌های نامتقارن^۲ که قابلیت بیشتری برای گریز از سیستم‌های دفاع ضد موشکی دارند، و آموزش نیروهای ایرانی در روسیه... (Rezaei, 2016: 186-187). از سوی دیگر روسیه در حوزه موشک‌های کروز، در مقایسه با چین، نقش کمتری دارد. شاید مهم‌ترین مورد، موشک کروز زمین‌پایه ایرانی «سومار» باشد که به اعتقاد ناظران غربی، یک کپی از موشک کروز Kh-55 ساخت روسیه است (Iran Watch, 2022)؛ در واقع از موشک روسی به‌عنوان الگویی برای مهندسی معکوس استفاده شده است.

اگرچه وجود انگیزه‌های سیاسی در گزارش‌های غربی در خصوص صنعت موشکی ج.ا.ایران یک احتمال جدی است اما با این حال، نباید به نادیده گرفتن همه گزارش‌های موجود منجر شود و بر اساس آن‌ها، دست‌کم اصل همکاری در زمینه موشکی را می‌توان تأیید کرد که به ارتقاء صنعت بومی موشک در ج.ا.ایران منجر شده است.

۴-۳-۴- همکاری نظامی با روسیه در بحران سوریه

در ج.ا.ایران چگونگی مواجهه با بحران سوریه به‌طور قابل توجهی متأثر از دیدگاه نیروهای مسلح بود به‌طوری که می‌توان گفت سپاه بازیگر اصلی در تصمیم‌گیری و اجرای سیاست‌ها بوده است.

¹ Anti-Ship Cruise Missiles (ASCMs)

² Asymmetrical Warheads

در شروع منازعات سوریه به دلیل نحوه برخورد حکومت سوریه با معترضان، نگرانی‌های ملموسی میان مقامات ج.ا.ایران در مورد ارتباط با سوریه مطرح بود؛ اما در نهایت این نگرانی‌ها به واسطه روایت «محور مقاومت» که از سوی سپاه پاسداران بسط یافته بود، رفع شد. در واقع مدیریت بحران سوریه نمایان‌گر اولین نمونه واقعی از واگذاری سیاست خارجی ج.ا.ایران به سپاه بود (Ansari & Tabrizi, 2016: 3). بر این اساس می‌توان ابتکار عمل همکاری نظامی ج.ا.ایران با روسیه در بحران سوریه را نیز خروجی نیروهای مسلح ج.ا.ایران پنداشت که به بررسی آن می‌پردازیم.

حضور روسیه در بحران سوریه از جهات مختلفی منافع نیروهای مسلح ج.ا.ایران را تأمین می‌کرد. روسیه با دارا بودن ناوگان هوایی گسترده‌تر می‌توانست نقش مؤثری در پشتیبانی از مبارزان در عملیات زمینی داشته باشد. این احتمال نیز می‌رفت که حضور فعال روسیه در این بحران، بر کاهش اراده اسرائیل جهت حمله علیه مواضع مدافعان دولت سوریه تأثیر بگذارد. همچنین حضور روسیه در سوریه و همکاری آن با نظامیان ایرانی، فرصتی برای تبادل تجارب محسوب می‌شد؛ به عبارت بهتر این فرصت را در اختیار نظامیان ایرانی قرار می‌داد تا به‌طور عملی و در میدان نبرد شاهد چگونگی عملکرد یکی از بزرگ‌ترین ارتش‌های جهان باشند.

فرهنگ مسلط نیروهای مسلح (ضدیت با آمریکا) در فراهم آوردن زمینه این همکاری بسیار مؤثر بود. در این مورد، روسیه هم ملاحظاتی داشت و در واقع «هر دو [دولت] علاقه‌مند به حفظ رژیم سوریه و جلوگیری از تهاجم آمریکا به سوریه بودند. ج.ا.ایران و روسیه از رژیم اسد در مقابل تغییر رژیم [احتمالی] پشتیبانی شده توسط آمریکا حمایت می‌کردند» (Bukhari, 2021: 133). بنابراین در مورد چگونگی مواجهه با بحران سوریه، نیروهای مسلح ج.ا.ایران و روس‌ها نگرانی مشترکی داشتند.

دیپلماسی دفاعی و انجام رایزنی‌ها با طرف روس موضوع مهم دیگر است. در این زمینه فرمانده وقت نیروی قدس، سرلشکر سلیمانی، نقشی مؤثر داشت. بنابر اظهارات وزیر امور خارجه وقت ج.ا.ایران، سرلشکر سلیمانی با وزیر خارجه روسیه در اوایل سال ۲۰۱۵ در تهران گفتگو کرد، و همچنین تمایل داشت جهت تشویق حضور جدی‌تر روسیه در سوریه به روسیه سفر کند (ایسنا، ۱۴۰۰)؛ (Isna, 2021). مدتی بعدتر، سرلشکر «سلیمانی از ۲۴ تا ۲۶ جولای ۲۰۱۵ به طور محرمانه با پوتین و وزیر دفاع روسیه در مسکو دیدار کرد تا هماهنگی عملیات نظامی در سوریه را انجام دهد» (Grajewski, 2021: 2). ... متعاقب این ملاقات، توافقی حاصل شد و به این ترتیب ج.ا.ایران مسئولیت ادامه جنگ زمینی را بر عهده گرفت و روسیه روی نبرد هوایی متمرکز شد. حملات هوایی روس‌ها کار نیروهای سوری و نبرد زمینی ج.ا.ایران و متحدانش را آسان کرد... (Kam, 2017: 13).

از سوی دیگر نیروهای مسلح در راستای اجرای این همکاری از آزادی عمل قابل توجهی برخوردار بوده‌اند به حدی که علی‌رغم بروز چالش‌هایی در فضای سیاسی کشور، در نهایت طرح نیروهای مسلح پیش رفت. این امر می‌تواند نمایان‌گر میزان تأثیرگذاری گسترده نیروهای مسلح در سطح عالی تصمیم‌گیری و دست‌بالای این سازمان در میان دیگر سازمان‌های ج.ا.ایران باشد. مهم‌ترین چالش، پیرامون حضور روس‌ها در پایگاهی در ایران بود. در آگوست ۲۰۱۶ بمب‌افکن‌های

روسیه اجازه یافتند تا به‌طور موقت از پایگاه هوایی غرب ایران در همدان (نوژه) جهت حمله به سوریه استفاده کند؛ برای اولین بار در تاریخ جمهوری اسلامی، اجازه استفاده نیروی نظامی خارجی از تأسیسات نظامی ایران داده شد (Katzman, 2021: 14). این موضوع، هم در سطح رسانه‌ها و افکار عمومی و هم حکومت (مجلس) واکنش‌هایی در پی داشت، به‌طوری که موجب بیان تذکراتی از سوی برخی از نمایندگان مجلس و حتی طرح بحث مغایرت این اقدام با اصول قانون اساسی شد؛ چالشی که در نهایت با پاسخ صریح سردار دهقان، وزیر دفاع وقت، خاتمه یافت: «این موضوع ارتباطی به مجلس ندارد. این کار تصمیم نظام [...] بوده است. [...] تا هر زمان که لازم باشد به روس‌ها اجازه استفاده از پایگاه هوایی نوژه را خواهیم داد» (ایکانا، ۱۳۹۵)؛ (Icana, 2016). در واقع حتی با بروز واکنش در افکار عمومی و به ازای در حاشیه قرار گرفتن قوه مقننه، نیروهای مسلح برای پیشبرد برنامه خود موفق به اقناع رهبران تصمیم‌گیر شد و از آزادی عمل برخوردار گردید. مجموع این موارد نشان می‌دهد که همکاری نظامی ج.ا.ایران با روسیه در بحران سوریه، به‌طور قابل ملاحظه‌ای تابعی از ترجیحات و تصمیمات و به تعبیر بهتر، خروجی نیروهای مسلح بوده است.

نتیجه‌گیری

این پژوهش تلاشی بود برای فهم ارتباط میان «رفتار نیروهای مسلح ج.ا.ایران» با سیاست «نگاه به شرق». برای نیل به این هدف، مدل رفتار سازمانی به‌عنوان ابزاری مناسب جهت بررسی موضوع مورد مطالعه برگزیده شد تا در چارچوب آن، فرهنگ، اولویت، رفع نیازها و تأمین منافع سازمانی نیروهای مسلح مورد بررسی قرار گیرد.

نیروهای مسلح با دارا بودن فرهنگ «آمریکاستیزی»، به ارتباط و همکاری با چالش‌گران آمریکا متمایل هستند و چین و روسیه در صدر فهرست چالش‌گران جای دارند. اکنون می‌توان گفت این فرهنگ، منجر به ایجاد و استمرار یک «رویه عملیاتی استاندارد» شده است که به‌موجب آن، در اغلب موارد اثری از تقابل با آمریکا در عملکرد نیروهای مسلح دیده می‌شود. این فرهنگ در ترکیب با ظرفیت‌های خاص نیروهای مسلح که مشتمل بر امور دفاعی است، چارچوبی را برای اولویت‌های سازمانی شکل داده است. بر این اساس اولویت اساسی نیروهای مسلح، پیشینه‌سازی قدرت نظامی در برابر آمریکا می‌باشد و اگر با توجه به مقدورات و محذورات، اولویت فوق را تعدیل نماییم، آنگاه تقویت توان آمادگی در جنگ نامتقارن اولویتی است که نیروهای مسلح در روابط خارجی خود به آن معطوف هستند. از این رو برای نمونه شاهد آن هستیم که نیروهای مسلح از طریق روابط با چین و روسیه به فرصتی دست یافتند تا به گسترش و توسعه صنعت موشکی به‌مثابه اصلی‌ترین ستون دفاعی ج.ا.ایران-پردازند. در شرایطی که نیروی هوایی ج.ا.ایران در تنگنای تحریم با کاهش توان مواجه بود، توسعه زرادخانه موشکی موجب شد که هزینه اقدام احتمالی آمریکا علیه ج.ا.ایران افزایش یابد و پایگاه‌ها و نیروهای آن در سرتاسر منطقه در تیررس موشک-های ج.ا.ایران قرار گیرند. بنابراین کشورهای مشارکت‌کننده در صنعت موشکی نقش مهمی در افزایش امنیت ج.ا.ایران داشته‌اند. همین بحث در خصوص ادوات و تجهیزاتی که از روسیه و چین

وارد شده‌اند نیز صدق می‌کند زیرا محیط خلیج فارس را برای نیروهای آمریکایی ناامن می‌سازد. مین‌های دریایی و موشک‌های ضدکشتی مثال‌هایی در این زمینه هستند؛ این ادوات چه به‌طور مستقیم و چه به‌عنوان الگویی برای بومی‌سازی و تولید داخلی مورد استفاده قرار گرفته باشند، در نتیجه توان ضددسترسی نیروهای مسلح ج.ا.ایران را افزایش داده‌اند.

به‌طور کلی در اثر تعاملات نظامیان ایرانی با چین و روسیه، بر قابلیت‌های دفاعی ج.ا.ایران افزوده شده است و این چیزی نیست که تصمیم‌گیران سیاست خارجی آن را نادیده بگیرند زیرا افزایش قابلیت‌های دفاعی همانا مساوی با افزایش امنیت نسبی واحد سیاسی (دولت) تلقی می‌شود. این دستاورد مهم موجب آن شده است که رهبر عالی نظام که سیاست‌های کلان را تنظیم می‌کند، توجه ویژه‌ای به سیاست «نگاه به شرق» با محوریت روسیه و چین داشته باشد؛ به‌عبارت بهتر تمایلات سازمانی نیروهای مسلح در اتخاذ سیاست «نگاه به شرق» بازتاب یافته است.

در مجموع روابط نظامیان ج.ا.ایران با چین و روسیه، در چهار دهه اخیر به آنان آموخته است که این روابط منجر به ارتقاء کارآمدی در انجام تکالیف اساسی شان -یعنی دفاع از تمامیت ارضی و پاسداری از انقلاب و دستاوردهای آن- می‌شود. این مهم نیز از طریق فراهم آوردن قسمتی از نیازهای تسلیحاتی، فنی، آموزشی و رزمی نیروهای مسلح حاصل شده است. بنابراین از دریچه مدل رفتار سازمانی، عملکرد نیروهای مسلح ج.ا.ایران نقش چشمگیری در پیدایش و پیگیری سیاست «نگاه به شرق» داشته و دارد و این سیاست در چارچوب مدل مزبور، خروجی فرهنگ، ظرفیت، اولویت، منافع، و عملکرد سازمانی نیروهای مسلح ج.ا.ایران محسوب می‌شود که امروزه به دستور کار اساسی سیاست خارجی ج.ا.ایران بدل گردیده است.

منابع فارسی

۱. ادیب‌زاده، م. (۱۳۸۷). زبان، گفتمان و سیاست خارجی: دیالکتیک بازنمایی از غرب در جهان نمادین ایرانی، تهران: اختران.
۲. ایسن، گ.تی.، زلیکو، ف. (۱۳۹۳). ماهیت تصمیم‌گیری: تشریح بحران موشکی کوبا، ترجمه منوچهر شجاعی، تهران: سمت.
۳. ایسنا (۱۴۰۰). کد خبر: ۱۴۰۰۰۲۰۷۰۵۰۷۳، ۷ اردیبهشت، در: <https://isna.ir/xdJ7fX>
۴. ایکانا (۱۳۹۵). کد خبر: ۳۰۶۸۱۰، ۳۱ مرداد، در: <https://icana.ir/Fa/News/306810>
۵. بزرگر، ک.، آدمی، ع. (۱۳۸۹). تحلیلی راهبری در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران (با تاکید بر نگاه به شرق و سازمان همکاری شانگهای)، فصلنامه مطالعات سیاسی، ۳(۹)، ۳۰-۱.
۶. برومند، ز. (۱۳۹۲). رفتار سازمانی، تهران: جنگل.
۷. خبرگزاری تسنیم (۱۳۹۸). کد خبر: ۲۱۶۸۵۰۹، ۶ دی، در: <https://tn.ai/2168509>
۸. دفاع‌پرس (۱۴۰۱). کد خبر: ۵۵۱۱۹۹، ۲۷ مهر، در: <https://defapress.ir/551199>
۹. سازمند، ب.، گودرزی، م. (۱۴۰۱). واکاوی تطبیقی جایگاه چین در رویکرد نگاه به شرق در

- سیاست خارجی احمدی‌نژاد و روحانی، مطالعات اوراسیایی مرکزی، (۱)۱۵، ۱۲۷-۱۵۵.
۱۰. سریع‌القلم، م. (۱۳۹۲). عقلانیت و توسعه‌یافتگی ایران، تهران: فرزانه روز.
 ۱۱. عبدلی، ع.، حسین‌خانی، ا. (۱۴۰۱). بررسی علل عضویت دائم ایران در پیمان شانگهای و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات بین‌الملل، ۱۸(۴)، ۸۲-۶۵. DOI: 10.22034/ISJ.2022.319394.1698
 ۱۲. غلامی، ع. (۱۳۹۸). همکاری دفاعی-امنیتی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری خلق چین. تهران: دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.
 ۱۳. فلاحی، ا.، رستمی، م. (۱۴۰۱). راهبردهای دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با نگاه به شرق مطالعه‌ی موردی: چین و روسیه، آفاق امنیت، ۱۵(۵۴)، ۱۳۱-۱۷۱.
 ۱۴. قهرمانپور، ر. (۱۳۹۴). هویت و سیاست خارجی در ایران و خاورمیانه، تهران: روزنه.
 ۱۵. مشیرزاده، ح. (۱۳۹۶). مبانی نظری تبیین و تحلیل سیاست خارجی، تهران: سمت.

English References

1. Abbas, S.Q. (2023). Iran's Look East Policy: A Step towards Countering Western Pressures, *NDU Journal*, 37, 59-72.
2. Ansari, A., Tabrizi, A.B. (2016). The View from Tehran. In: Tabrizi, A.B., Pantucci, R. (Eds.), *Understanding Iran's Role in the Syrian Conflict* (pp. 3-9). London: Occasional Paper, Royal United Services Institute for Defence and Security Studies.
3. Bahgat, G. (2019). Iran's Ballistic-Missile and Space Program: An Assessment. *Middle East Policy*, 26(1), 31-48.
4. Breuning, M. (2007). *Foreign policy analysis: a comparative introduction*. New York: Palgrave Macmillan.
5. Bukhari, S.W.H. (2021). Changing Dynamics in Old Rivalry: Russia-Iran Revitalization and US Interests in Middle East, *Journal of Social Research Development*, 2(2), 129-140.
6. Cordesman, A.H. (2019). *The Iranian Missile Challenge*. Center for Strategic & International Studies (CSIS).
7. Defense Intelligence Agency (2019). *Iran Military Power*. Washington DC: Defense Intelligence Agency.
8. Firstpost (2021). Why military exercises with friendly nations have become a necessary tool in India's defence diplomacy. *Firstpost*, August 26, at: <https://www.firstpost.com/india/why-military-exercises-with-friendly-nations-have-become-a-necessary-tool-in-indias-defence-diplomacy-9912511.html>
9. Garver, J.W. (2006). *China and Iran: ancient partners in a post-imperial world*. Seattle: University of Washington Press.

10. Gentry, J.B. (2013). China's Role in Iran's Anti-Access/Area Denial Weapons Capability Development. *Middle East Institute*, April 16, at: <https://www.mei.edu/publications/chinas-role-irans-anti-access-area-denial-weapons-capability-development>
11. GlobalSecurity (2019). Iran Introduction. *GlobalSecurity*, Page last modified July 08, at: <https://globalsecurity.org/military/world/iran/intro.htm>
12. Grajewski, N. (2021). *The Evolution of Russian and Iranian Cooperation in Syria*. November, Center for Strategic and International Studies (CSIS).
13. Haider, S.F. (2020). The Strategic Implications of Chinese-Russian-Iranian Naval Drills in the Indian Ocean: A Preliminary Assessment. *Jamestown Foundation China Brief*, 20(1), 24-30.
14. Heywood, A. (2014). *Global Politics (2nd ed.)*. New York: Palgrave Macmillan.
15. Hudson, V.M. (2014). *Foreign policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*. Plymouth: Rowman & Littlefield.
16. Iran Watch (2022). Iran Missile Milestones: 1985-2022. June 29, at: iranwatch.org/our-publications/weapon-program-background-report/iran-missile-milestones-1985-2021
17. Kam, E. (2017). Iranian Military Intervention in Syria: A New Approach. *Strategic Assessment*, 20(2), 9-21.
18. Katzman, K. (2021). *Iran's Foreign and Defense Policies*. Washington DC: Congressional Research Service.
19. Middle East Monitor (2023). Iran to supply China with 15,000 drones, official says. *Middle East Monitor*, February 9, at: <https://www.middleeastmonitor.com/20230209-iran-to-supply-china-with-15000-drones-official-says>
20. Motamedi, M. (2022). Iran confirms drones to Russia but 'months' before Ukraine war. *Al Jazeera*, November 5, at: <https://www.aljazeera.com/news/2022/11/5/iran-confirms-drone-sales-to-russia-but-months-before-the>
21. Ostovar, A. (2016). *Vanguard of the Imam: Religion, Politics, and Iran's Revolutionary Guards*. New York: Oxford University Press.
22. Rezaei, F. (2016). Iran's Ballistic Missile Program: A New Case for Engaging Iran?. *Insight Turkey*, 18(4), 181-205.
23. Sanaei, M., Karami, J. (2021). Iran's Eastern Policy: Potential and Challenges. *Russia in Global Affairs*, 19(3), 25-49, DOI: 10.31278/1810-6374-2021-19-3-25-49.
24. SIPRI Arms Transfers Database (2021). *Stockholm International Peace Research Institute*, December 14, at: armstrade.sipri.org/armstrade/page/values.php
25. Reuters (2019). Russia, China, Iran start joint naval drills in Indian Ocean. December

- 27, at: <http://reuters.com/article/us-iran-military-russia-china-idUSKBN1YV0IB>
26. Therme, C. (2018). Iran and Russia in the Middle East: Toward a Regional Alliance?. *Middle East Journal*, 72(4), 549-562.
27. Wang, A. (2022). China, Iran, Russia carry out joint naval drills amid rising US headwinds. *South China Morning Post*, January 21, at: <https://scmp.com/news/china/military/article/3164278/china-iran-russia-carry-out-joint-naval-drills-amid-rising-us>

Translated References to English

1. Abbas, S.Q. (2023). Iran's Look East Policy: A Step towards Countering Western Pressures, *NDU Journal*, 37, 59–72.
2. Abdoli, A., Hossein Khani, E. (2022). Examining the Islamic Republic of Iran's Grounds for Joining the SCO and its Consequences, *International Studies Journal (ISJ)*, 18(4), 65-82. DOI: 10.22034/ISJ.2022.319394.1698 **(In Persian)**
3. Adibzadeh, M. (2008). *Language, Discourse and Foreign Policy: Dialectic Representation of the West in the Iranian Symbolic World*. Tehran: Akhtaran. **(In Persian)**
4. Allison, G.T., Zelikow, P. (2014). *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis (2nd ed.)*. Translated by M. Shojaee, Tehran: Samt. **(In Persian)**
5. Ansari, A., Tabrizi, A.B. (2016). The View from Tehran. In: Tabrizi, A.B., Pantucci, R. (Eds.), *Understanding Iran's Role in the Syrian Conflict* (pp. 3-9). London: Occasional Paper, Royal United Services Institute for Defence and Security Studies.
6. Bahgat, G. (2019). Iran's Ballistic-Missile and Space Program: An Assessment. *Middle East Policy*, 26(1), 31-48.
7. Barzegar, K., Adami, A. (2010). Evaluative Approach to the Foreign Policy of Islamic Republic of Iran: with an Emphasis on East and Shanghai Cooperative Organization. *Quarterly Journal of Political Studies*, 3(9), 1-29. **(In Persian)**
8. Breuning, M. (2007). *Foreign policy analysis: a comparative introduction*. New York: Palgrave Macmillan.
9. Boroumand, Z. (2013). *Organizational Behavior*. Tehran: Jangal Publication. **(In Persian)**
10. Bukhari, S.W.H. (2021). Changing Dynamics in Old Rivalry: Russia-Iran Revitalization and US Interests in Middle East, *Journal of Social Research Development*, 2(2), 129-140.
11. Cordesman, A.H. (2019). *The Iranian Missile Challenge*. Center for Strategic &

- International Studies (CSIS).
12. Defapress (2022). News Code: 551199, at: <https://defapress.ir/551199>. **(In Persian)**
 13. Defense Intelligence Agency (2019). *Iran Military Power*. Washington DC: Defense Intelligence Agency.
 14. Fallahi, E., Rostami, M. (2022). Security Strategy for I.R Iran by Looking at the East Case Study: China and Russia, *Horizons of Security*, 15(54), 131-171. **(In Persian)**
 15. Firstpost (2021). Why military exercises with friendly nations have become a necessary tool in India's defence diplomacy. *Firstpost*, August 26, at: <https://www.firstpost.com/india/why-military-exercises-with-friendly-nations-have-become-a-necessary-tool-in-indias-defence-diplomacy-9912511.html>
 16. Garver, J.W. (2006). *China and Iran: ancient partners in a post-imperial world*. Seattle: University of Washington Press.
 17. Gentry, J.B. (2013). China's Role in Iran's Anti-Access/Area Denial Weapons Capability Development. *Middle East Institute*, April 16, at: <https://www.mei.edu/publications/chinas-role-irans-anti-access-area-denial-weapons-capability-development>
 18. Ghahremanpour, R. (2015). *Identity and Foreign Policy in Iran and the Middle East*. Tehran: Rozaneh. **(In Persian)**
 19. Gholami, A. (2019). *Defense-Security Collaboration between Islamic Republic of Iran and People's Republic of China*. Tehran: University and Higher Research Institute of National Defense and Strategic Research. **(In Persian)**
 20. GlobalSecurity (2019). Iran Introduction. *GlobalSecurity*, Page last modified July 08, at: <https://globalsecurity.org/military/world/iran/intro.htm>
 21. Grajewski, N. (2021). *The Evolution of Russian and Iranian Cooperation in Syria*. November, Center for Strategic and International Studies (CSIS).
 22. Haider, S.F. (2020). The Strategic Implications of Chinese-Russian-Iranian Naval Drills in the Indian Ocean: A Preliminary Assessment. *Jamestown Foundation China Brief*, 20(1), 24-30.
 23. Heywood, A. (2014). *Global Politics (2nd ed.)*. New York: Palgrave Macmillan.
 24. Hudson, V.M. (2014). *Foreign policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*. Plymouth: Rowman & Littlefield.
 25. Icana (2016). News Code: 306810, at: <https://icana.ir/Fa/News/306810>. **(In Persian)**
 26. Iran Watch (2022). Iran Missile Milestones: 1985-2022. June 29, at: iranwatch.org/our-publications/weapon-program-background-report/iran-missile-milestones-1985-2021
 27. Isna (2021). News Code: 1400020705073, at: <https://isna.ir/xdJ7fX>. **(In Persian)**
 28. Kam, E. (2017). Iranian Military Intervention in Syria: A New Approach. *Strategic*

- Assessment*, 20(2), 9-21.
29. Katzman, K. (2021). *Iran's Foreign and Defense Policies*. Washington DC: Congressional Research Service.
 30. Middle East Monitor (2023). Iran to supply China with 15,000 drones, official says. *Middle East Monitor*, February 9, at: <https://www.middleeastmonitor.com/20230209-iran-to-supply-china-with-15000-drones-official-says>
 31. Moshirzadeh, H. (2017). *Explaining and Analyzing Foreign Policy: Theoretical Foundations*, Tehran: Samt. **(In Persian)**
 32. Motamedi, M. (2022). Iran confirms drones to Russia but 'months' before Ukraine war. *Al Jazeera*, November 5, at: <https://www.aljazeera.com/news/2022/11/5/iran-confirms-drone-sales-to-russia-but-months-before-the>
 33. Ostovar, A. (2016). *Vanguard of the Imam: Religion, Politics, and Iran's Revolutionary Guards*. New York: Oxford University Press.
 34. Reuters (2019). Russia, China, Iran start joint naval drills in Indian Ocean. December 27, at: <http://reuters.com/article/us-iran-military-russia-china-idUSKBN1YV0IB>
 35. Rezaei, F. (2016). Iran's Ballistic Missile Program: A New Case for Engaging Iran?. *Insight Turkey*, 18(4), 181-205.
 36. Sanaei, M., Karami, J. (2021). Iran's Eastern Policy: Potential and Challenges. *Russia in Global Affairs*, 19(3), 25-49, DOI: 10.31278/1810-6374-2021-19-3-25-49.
 37. Sariolghalam, M. (2013). *Rationality and Iran's National Development*. Tehran: Farzan Rouz. **(In Persian)**
 38. Sazmand, B., Goudarzi, M. (2022). A Comparative Analysis of China's Position in Ahmadinejad and Rouhani look East Policy, *Journal of Central Eurasia Studies*, 15(1), 127-155. **(In Persian)**
 39. SIPRI Arms Transfers Database (2021). *Stockholm International Peace Research Institute*, December 14, at: armstrade.sipri.org/armstrade/page/values.php
 40. TasnimNewsAgency (2019). News Code: 2168509, at: <https://tn.ai/2168509>. **(In Persian)**
 41. Therme, C. (2018). Iran and Russia in the Middle East: Toward a Regional Alliance?. *Middle East Journal*, 72(4), 549-562.
 42. Wang, A. (2022). China, Iran, Russia carry out joint naval drills amid rising US headwinds. *South China Morning Post*, January 21, at: <https://scmp.com/news/china/military/article/3164278/china-iran-russia-carry-out-joint-naval-drills-amid-rising-us>